

डुम्बर पहाडीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
डिल्लीप्रसाद पौड्याल
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
शैक्षिक वर्ष : २०६८/०६९
क्रमाङ्क : ५१
२०७४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम.ए. दोस्रो वर्षका छात्र डिल्लीप्रसाद पौड्यालले **साहित्यकार उम्बर पहाडीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यो शोधपत्र उहाँले निकै मेहनतपूर्वक तयार पार्नुभएको छ । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
सह-प्रा.डा. नारायणप्रसाद गड्तौला
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७४/१२/२२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र डिल्लीप्रसाद पौड्यालले त्रि.वि. स्नाकोत्तर तह (एम.ए.) मा नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि गर्नु भएको साहित्यकार डम्बर पहाडीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

- (१) प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
विभागीय प्रमुख
- .....
हस्ताक्षर
- (२) सह.प्रा.डा. नारायणप्रसाद गड्तौला
शोधनिर्देशक
- .....
हस्ताक्षर
- (३) सह.प्रा.डा. गोविन्दप्रसाद शर्मा
बाह्य परीक्षक
- .....
हस्ताक्षर

मिति : २०७४/१२/२२

कृतज्ञताज्ञापन

‘डम्बर पहाडीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोगजनका लागि आदरणीय गुरु सह प्राध्यापक डा. नारायणप्रसाद गड्तीलाज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अध्ययन, अध्यापन र सामाजिक व्यक्तित्वको भूमिका निर्वाह गर्दै पनि शोधपत्र तयारीका सन्दर्भमा समुचित निर्देशन तथा विविध ज्ञानबर्धक सल्लाह र सुझाव दिएर सहयोग गर्नु हुने श्रद्धेय गुरु सह. प्राध्यापक डा. नारायणप्रसाद गड्तीलाज्यूप्रति म सदा ऋणी रहने छु । प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमज्यू तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोध लेखनका क्रममा सामग्री सङ्कलनमा निरन्तर सहयोग, सल्लाह दिनु हुने शोधनायक डम्बर पहाडी एवं उहाँको परिवारप्रति आभारी छु । त्यसै गरी मलाई यो अवस्थामा पुऱ्याउनका लागि महत्वपूर्ण योगदान प्रदान गर्नु हुने पिता स्व. यज्ञप्रसाद पौडेल माता खरी कुमारीप्रति म ऋणी छु । शोध लेखनका क्रममा सामग्री तयार तथा लेखन सम्पादन गर्न आवश्यक सल्लाह सुझाव दिने महानुभावहरू मातृका पौड्याल, मित्र पौडेल, समिर नेपाल, सन्तोषी भण्डारी, विनोद अधिकारी, गौरव रिमाल, लेखनाथ धिताल, उमाकान्त, दिनेश सम्पूर्णलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

सङ्कलित सामग्री शुद्धताका साथ टङ्कन गरिदिनु हुने वृष रावललाई विशेष धन्यवाद दिन्छु । लेखनका क्रममा साथ दिने जीवन सङ्गीनी कौशिला घिमिरेप्रति विशेष आभारी छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

परीक्षा क्रमाङ्क : .....

शैक्षिकसत्र : २०६८/०६९

त्रि.वि. क्रमाङ्क : ६-१-२३२-६०-२००४

कक्षा क्रमाङ्क : ५१

मिति : २०७४/१२/२२

.....
डिल्लीप्रसाद पौड्याल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि कीर्तिपुर
२०७४

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद शोधपरिचय

१.१	विषय परिचय	१
१.२	समस्या कथन	१
१.३	शोधको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधको औचित्य	३
१.६	शोधको सीमाङ्कन	४
१.७	शोधविधि	४
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	४

दोस्रो परिच्छेद डम्बर पहाडीको जीवनीको अध्ययन

२.१	विषय प्रवेश	५
२.२	जन्म र जन्मस्थान	५
२.३	बाल्यकाल	५
२.४	शिक्षादीक्षा	६
२.५	आनीबानी तथा स्वभाव	६
२.६	वैवाहिक जीवन	७
२.७	आजीवीका	८
२.८	लेखनका निमित्त प्रेरणा	९
२.९	रुचि	९
२.१०	विभिन्न संघ संस्थामा संलग्नता	१०
२.११	सम्मान तथा पुरस्कार	१०
२.१२	निष्कर्ष	११

तेस्रो परिच्छेद डम्बर पहाडीका व्यक्तित्वका विविध आयामहरूको अध्ययन

३.१	विषय परिचय	१२
३.२	शारीरिक व्यक्तित्व	१२
३.३	स्वभावगत व्यक्तित्व	१२
३.४	सामाजिक व्यक्तित्व	१३
३.५	धार्मिक व्यक्तित्व	१३
३.६	साङ्गीतिक व्यक्तित्व	१४
३.७	प्राध्यापकीय व्यक्तित्व	१४
३.८	प्रशासकीय व्यक्तित्व	१४
३.९	साहित्यकार व्यक्तित्व	१४
३.९.१	नाटककार व्यक्तित्व	१४

३.९.२ कवि व्यक्तित्व	१५
३.१० निष्कर्ष	१५

चौथो परिच्छेद

साहित्यकार डम्बर पहाडीको कृतित्वको अध्ययन

४.१ विषय प्रवेश	१६
४.२ प्रहर कविताको विश्लेषण	१६
४.२.१ विषयवस्तुका आधारमा कविताको विश्लेषण	१८
४.२.१.१ सामाजिक विषयवस्तु	१९
४.२.१.२ राजनीतिक विषयवस्तु	२४
४.२.१.३ ऐतिहासिक विषयवस्तु	३२
४.२.१.४ सांस्कृतिक विषयवस्तु	३४
४.२.१.५ प्राकृतिक विषयवस्तु	३६
४.२.२ भाव/विचार	४४
४.२.३ भाषाशैली	४६
४.२.४ लय	४७
४.३ नभुकेको स्वाभिमान नाटकको विश्लेषण	४९
४.३.१ विषयवस्तु	४९
४.३.२ चरित्र चित्रण	५०
४.३.३ वातावरण/परिवेश	५२
४.३.४ संवाद	५३
४.३.५ उद्देश्य	५३
४.३.६ भाषाशैली	५३
४.४ निष्कर्ष	५४

पाँचौँ परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश	५७
५.२ निष्कर्ष	५८

परिशिष्ट

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची